ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 2(22) сәуір-маусым 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Кырғызстан)

Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихыинституты директорының орынбасары. (Казахстан)

Әлімбай Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусеитова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БжҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағыЕуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәттәшұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы
Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәліккызы
Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы
Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым
Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт- Петербурге (Россия)

Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)

Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)

Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)

Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государстваКН МОН РК (Казахстан)

Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)

Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)

Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)

Кумеков Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана»

Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогическийуниверситет (Литва)

Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)

Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)

Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

Таймагамбетов Жакен Кожахметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК,Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна
Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна
Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы
Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна
Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:
Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)

Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassievna – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member ofGerman Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NationalAcademy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:
Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna
Scientific Editor:
Kozybayeva Makhabbat Malikovna
Editor:
Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich
Executive Secretary
Konkabayeva Arailym Nurbolatovna
Technical secretary:
Khumarzakh Altynbek

FTAXP / МРНТИ / IRSTI 03.20.

ПАТРИОТИЗМ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Толамисов А.Ғ.[1], Айдынбекұлы А.[2]

[1]Т.ғ.к., қауымдастырылған проф. м.а.
[2]Магистрант. Жансүгіров ат. Жетісу мемлекеттік университеті.

Аңдатпа. *Кіріспе.* Бұл мақала қоғамда кеңінен қолданылатын патриотттық сезімнің теориялық аспектілері қарастырылды. Оның анықтамалары жіктеліп, методологиялық қырлары ашылды. Негізгі формалары мен көріністеріне талдау жасалынды. Патриотизм мен ұлтшылдық және шовинизм мәселелерінің айырмашылықтары ажыратылып, мысалдар келтірілді. Сонымен қатар патриотизмнің жақтаушылары мен даттаушыларының аргументтері келтіріліп, қорытынды ой жасалынды.
Түйін сөздер: Отан., отансүйгіштік, патриот адам, ұлтшылдық, патриоттық тәрбие, патриотизм, теория, шовинизм

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ПАТРИОТИЗМА

Толамисов А. Г.[1], Айдынбекулы А.[2]

[1]Кандидат исторических наук, и.о. ассоциированного профессора, Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан.
[2]Магистрант специальности «История». Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова. г. Талдыкорган, Казахстан.

Аннотация. *Введение.* В данной статье авторами рассматриваются теоретические аспекты вопроса патриотизма. Были даны классификации определений патриотизма и раскрыты его методологические стороны. Были анализированы основные формы и проявления патриотических чувств. Различия между патриотизмом и национализмом и шовинизмом были показаны с приведением примеров из истории. Также в статье проанализированы аргументы сторонников и противников патриотизма и сделаны соответствующие выводы.
Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, национализм, теория, шовинизм, патриот, любовь к Родине, Родина

THEORETICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF PATRIOTISM

TolamissovA.G.[1], Aidynbekuly A.[2]

[1]Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, I. Zhansugurov Zhetysu State University. Taldykorgan, Kazakhstan.
[2]Master degree student of «History» specialty, I. Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan, Kazakhstan.

Abstract. *Introduction.* In this article, the authors consider the theoretical aspects of the issue of patriotism. Classifications of definitions of patriotism were given and its methodological aspects were revealed. The main forms and manifestations of Patriotic feelings were analyzed. The differences between patriotism and nationalism and chauvinism were shown with examples from history. The article also analyzes the arguments of supporters and opponents of patriotism and draws appropriate conclusions.
Keywords: patriotism, patriotic education, nationalism, theory, chauvinism, patriot, love of the Motherland, Motherland.

Кіріспе

Қазіргі заманғы қоғамның әр түрлі саласында патриотизм ұғымы жиі кездесіп, қолданылып келеді. Өмірдің түрлі саласында патриотизм өзіндік бір маңызды рөл атқарып, кейбір мәселелерде халықты біріктіріп, алға ынталандырып жатса, кей жағдайларда өзінің кері әсерімен де ерекшеленіп жатқаны анық. Қалай дегенмен де, бұл категория кез келген қоғам өмірінің ажырамас бір бөлігі іспеттес. Себебі «патриотизм», «патриоттық тәрбие» және «патриот» деген сияқты ұғымдар жекелеген жағдайлардан бастап мемлекеттік, тіпті, халықаралық деңгейде де орын алуда, яғни, аталған категориялардың қолданылу мен маңыздылық ауқымдары кеңеюде. Бұның барлығы осы жоғарыда көрсетілген «патриотизм» мәселесінің шығу тарихы мен оның философиялық, тарихи-ғылыми және теориялық алғышарттары мен негіздерін тереңірек қарастыруға әкеліп соғады. Сондықтан да қазіргі XXI ғасыр – жаһандану дәуіріндегі патриотизм мәселелерінің кейбір аспектілерін ғылыми тұрғыдан зерттеу өзекті мәселе болып табылатыны сөзсіз.

Осылайша мәселенің өзектілігінен зерттеу жұмысының осы бөлігінің мақсаты айқындалады. Себебі патриотизмнің мәні мен мағынасын жете түсіну үшін «Патриотизм» ұғымының теориялық-әдістемелік негіздерін анықтау басты мақсат болады және оған жету үшін біз аталған категорияның шығу тарихы мен ғылыми айналымға ену мәселесін қарастырып, оның философиялық базистеріне талдау жасау міндеттері қойылды. Оған қоса патриоттық сезім кейбір сәттерде ұлтшылдық және шовинизм сияқты ұғымдармен де салыстыруларға ілінеді. Сондықтан да патриотизмнің ұлтшылдық пен шовинистік көзқарастардан айырмашылығы ажыратылып, өзінің мағыналық шекараларын айқындау да басты назарда ұсталады.

Әдістері

Мақала хронологиялық принципті сақтай отырып, жүйелілік, жіктеу әдістерін кеңінен қолданды. Зерттеу методологиясында проблемалық, тарихилық, объективтілік сияқты ғылыми таным принциптері мен жүйелеу, сыни-талдау әдістерін қолдану мәселені зерттеуде объективтілікке қол жеткізудің басты шарттары ретінде алынды. Аталған ғылыми-теориялық әдістер, концепциялар мен талдау проблеманы жан-жақты, терең қарастыруға, объективті тарихи қорытынды жасауға көмектесті.

Талқылау

Сонымен, патриотизмнің анықтамасы, этнопсихологиялық энциклопедияның мәліметіне сәйкес, белгілі бір тұлғаның немесе адамдар тобының өзінің Отанына деген сүйіспеншілігі мен оған деген өзінің бар ынта-жігерін жұмсауға дайындығын білдіретін әлеуметтік сезім және адамгершіліктік әрі саяси принциптердің жиынтығы ретінде қарастырылады (Крысько, 1999: 75). Бұл анықтама бойынша патриотизм жағдайында адамдар мемлекетінің, елінің, халқының, туған жерінің мүдделерін өздерінің жеке мүдделерінен биік қоятынын, туған тілі мен мәдениеті, салт-дәстүр ерекшеліктеріне деген ерекше ықыласты білдіреді. Ал осындай ерекше сезім адамзат

тарихында қалай пайда болды? Оның пайда болуына қандай алғышарттар болды? Бұл сұрақтар да қызықты мәселе.

Ең алдымен, патриотизм сезімінің пайда болуының басты тарихи түпнегізі – тарих беттерінде жүздеген жылдар бойы белгілі бір тілді, мәдениетті ұстанатын, түрлі аймақтарда оқшауланып тұратын мемлекеттердің болуында. Себебі ол мемлекеттер өздерінің мемлекеттік атрибуттарымен адамзатты түрлі елдердің азаматтарына бөледі. Осыдан барып, «біз» және «өзгелер» деген сияқты ұғымдар қалыптасып, «біз» ұғымының өзіндік тарихы мен мәдениетіне, тілі мен дәстүріне деген сүйіспеншілігі орнайды және одан әрі дамиды. Ал негізінен XVIII ғасырда – ұлттар мен ұлттық мемлекеттердің қалыптасу жағдайларында патриотизм мемлекеттік, қоғамдық сана-сезімнің ажырамас бөлігіне айналғаны анық.

Ал «патриотизм» сөзінің өзі шығу тарихын ежелгі грек сөзінен алады. Ол «отандас», «Отан», «Отанды сүю», «Атамекенді сүю», оларды «жаудан қорғау» деген сияқты ұғымдарды білдірді. Және оның мән-мағынасы белгілі бір тарихи кезеңдердегі нақты жағдаяттар мен сол кездегі билік, халық пен басқа да жағдайларға байланысты толығып отырды. Мысалы, 1789-1794 жылдары Ұлы Француз революциясы кезінде монархияны құлатуға тырысқандар өздерін патриоттар деп атаса, Кеңес үкіметі орнаған алғашқы жылдары большевиктер өздерінің идеяларын қолдап, пролетариаттың мүддесін ойлағандарды патриоттар деп жіктеген (Азарова, 2010: 22). Демек, бұл ұғымның тарихи қалыптасқан нақты анықтамасының шекаралары толық анықталмаған. Бірақ бұл бұған дейінгі кезеңдерде патриоттық идеологиясы болмады деген сөз емес. Себебі бұл патриоттық сезім өзінің бастауын ежелгі кезеңнен алады.

Отанға деген ықылас пен махаббаты басты назарда ұстау ерте заманда-ақ басталған. Ежелгі Грекияда алғашқылардың бірі болып патриотизм мәселесі әлеуметтік феномен белгілеріне ие болды. Аритотель, Платондар оған қатысты өздерінің ойларын трактаттарында жазып отырды. Ал римдік Цицерон өзінің «Мемлекет туралы» диалогында «Отанның қамын ойлау – ең асыл қасиет» деп атаған (Утченко, 1994: 87). Ал осы ежелгі римдік ақын Гораций болса, патриотизмді саяси сезімдердің ең жоғарғы формасы ретінде қарастырған. Тіпті, өзінің ойын «өз Отаның үшін құрбан болу – өте асыл әрі тәтті әрекет» («Dulce et decorum est pro patria mori») деп те білдірген .

Жалпы антикалық ойшылдардың барлығы дерлік патриоттық тәрбиені адамзаттың адамгершілік қасиеттеріне жатқызған. Алайда, олардың ойынша, патриоттық сезім тек өзінің Отаны мен туған жерін жаудан әскери тұрғыдан қорғаумен ғана шектелмей, мемлекеттік қоғамның азаматтық өміріне белсенді араласуды да білдірген.

Ал XVIII ғасырдағы француз ағартушы ғалымдары өздерінің философиялық және саяси көзқарастарының бірегей болмауына қарамастан, патриотизм мәселесіне қатысты ойлары көбінесе бір жерден шығатын. Олардың ойынша, патриоттық сезімдер мен адамдардың әрекеттері мемлекет пен оның заңдарына байланысты және оларды патриоттық сезімді туғызатын басты факторлар деп атаған. Оған қоса, Д. Дидро, К. Гельвеций, П. Гольбах және басқа да осы кезеңде өмір сүрген бірқатар ойшылдар адамдардың патриоттық сезімдерін қалыптасуындағы саяси мекемелердің шешуші рөлді атқаратынын атап өткен (Азарова, 2010: 2).

Атақты неміс философы Гегель патриотизмді мемлекетке деген азаматтардың сенімділік сезімімен байланыстырды. Оның айтуынша, адамдар мемлекет немесе халықтың мүддесін ойлап, оларды өзінің мүдделерінен де жоғары қойып, сол үшін ерікті түрде құрбандыққа баратын болса, онда олардың мемлекетке деген сенімдерінің жоғары деңгейде болғаны (Гегель, 1971: 70).

XIX ғасырдың ортасынан бастап патриотизм ұғымы Еуропадағы интеграциялық шовинизм мен ұлтшылдық ұғымдарымен байланыса бастады. Яғни, өз ұлты жоғары қойылып, басқа ұлттарды төмендету сезімдері орын ала бастады. Сондықтан да осы кезде патриотизмнің идеялық қарсыластары да пайда бола бастады.

Патриотизм ұғымы еуропалық сөздіктерге XVIII ғасырдан бастап еніп, сол кезден бері берік орнаған. Ал КСРО кезінде 1917 жылдан 1930 жылдардың орта тұсына дейін патриот ұғымы өте нашар мағынаға ие болды. Кейіннен, керісінше, осы ұғым саяси технологиялардың біріне айналды. Тіпті, 1962 жылғы мемлекеттің арнайы заңы бойынша әрбір «комсомолдық» патриот тұлға болуға міндеттелді (Устав Всесоюзного...).

Сонымен қатар патриотизм ұғымының дамуымен бірге оған деген қарсы ойлар да қатар дамып отырды. Олар патриоттық тәрбиенің адамға және жалпы адамзатқа кері әсері тиеді деген позицияны әр түрлі жолдармен жеткізуге тырысты. Олардың ойынша, патриотизм болмағанда тарихта онсыз да көп соғыстар, геноцидтер мен басқа да жан түршігерлік оқиғалар болмас еді.

Мысалы, атақты француз ойшылы Вольтер: «жақсы патриот болу үшін барлық адамзаттың жауы болуы керексің» десе, неміс философы Артур Шопенгауэр «ең арзан мақтаныш түрі – ол ұлттық мақтаныш; өйткені егер адам өз ұлтын мақтан тұтса, онда ол өзінің мақтан тұтатын өзіндік қасиеттері жоқ екенін дәлелдейді» деп сынға алған (Sulzbach, 1943: 84).

Ал атақты ағылшындық әдеби сыншы Самюэл Джонсон патриотизмді «жексұрын адамның бас сауғалайтын соңғы нәрсесі» деп атаса, жазушылар Марк Твен мен Оскар Уайльд патриотизмді ешбір моральсыз әрі күмәнді құбылыс деп атаған (Mitja Sardoč, 2017: 44). Ал осы жазушылармен бір заманда өмір сүрген атақты орыс жазушысы Лев Толстой да патриотизмді қатаң сынаған. «Адамдардың ең дөрекі, қауіпті, ұят әрі ақымақ және адамгершілігі жоқ сезімі ол – патриотизм» деп атаған орыс жазушысы егер әркім өз мемлекетінің патриоты болса, бұл адамзатты бір-бірінен алшақтатитын, адамдар арасына жік салатын құбылыс деп санаған. Оның айтуынша, әрбір азамат өзінің патриоттық сезімін ерекше көреді де, басқа елдің азаматтарының патриотизмін түсіне алмайды, себебі өзінің сезімін жоғары бағалайды. Оларға патриотизмнің ақымақтық екенін айтсаң, ол оймен келіседі, алайда, өздерінің сондай сезімдері туралы айтқанда әркім өздерін ақтап алуға даяр тұрады деген ой айтады. Сондықтан да Лев Толстой патриотизм деген адамдарды біріктіретін емес, керісінше, оларды бөлетін құбылыс деп, бұл ұғым мен оның идеологиясына қарсы шығады. Сонымен қатар автор патриотизм мен бейбітшіліктің ешқашан қатар жүрмейтінін айтады. Себебі патриоттық тәрбие берем деген халық бұлардың ешқашан бір уақытта болмайтынын түсінбейді дейді. Сондықтан да Л. Толстой соғысты жою үшін патриотизмді құрту керек, ал патриотизмді жою үшін оның адамзат баласына қандай зиян екенін түсінуіміз керек деп кеңес айтады (Патриотизм или...).

Ал патриотизм ұғымының өзі әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар жүйесінде зерттеу жүргізетін ғалымдардың үнемі назарында болып, талай ғылыми-танымдық дискурстардың нысаны болғаны сөзсіз. Олардың барлығы патриотизмнің себебін дискурстық аймақтың мүмкін болар екі мағынасымен түсіндіреді, олар: абстрактты-моральды аргументтер немесе тарихи-фактілі себептер. Әдетте, көп жағдайда саяси теоретиктер мен философтар және тарихшылар патриотизм мен ұлтшылдықтың ара жігін ажырату стратегиясына жүгінеді. Бұл ретте олардың ойлары мен позициялары бірегей емес екені анық: біреулері ұлтшылдықты эгоисттік көзқарас пен агрессия үшін сынап, патриотизмді ұлықтаса, екіншілері – ұлт құрау процесінде ұлттық эгоизм мен қандай да бір аймаққа байланыстылық болу міндетті емес деген ойды ұстанады. Себебі соңғыларының ойынша аталған факторлар шовинизмге әкелуі мүмкін. Қалай дегенмен де, екі жақтың дауларының негізінде Отанға деген махаббаттың моральдық тиімділігі мәселесі жатқаны белгілі.

Ал шын мәнісінде, Отанға деген махаббат қаншалықты деңгейде болу керек және оның практикалық салдарлары қандай болу керек? Отаның үшін кісі өлтіруге бола ма, егер болса, онда қандай жағдайларда немесе қандай негізде Отан үшін құрбан болуға болады? Егер өз мемлекетіңді жаулардан қорғау керек болса – бұл түсінікті жағдай, ал егер өз мемлекетің жаулаушы мемлекет болса ше, онда әрекет қандай болмақ? Әрине, бұл басқа жағдай. Міне, осы мәселелер көптеген зерттеулердің нысаны болғаны анық.

Осылайша ғылымда патриотизмге қатысты бірнеше модельдер қалыптасты. Олардың әрқайсысы өзіндік аргументтерге толы әрі бір-біріне кейде қайшы келсе, кей жағдайларда, керісінше, мағыналық жағынан бірін-бірі толықтырып тұрды. Бұл идеялардың авторлары да өзіндік позицияларын жүйелеп, патриотизмнің мән-мағынасын толықтай ашуға тырысқан. Солардың біріне философ А. Макинтайрды жатқызуға болады. Ғалым «патриотизм адамгершілік қасиетке жата ма?» деген сұраққа бірден қарсы жауап айтқан. Философтың ойынша, мораль ол абсолютті әрі мәңгілік ұғым болғандықтан патриотизмды бұл қатарға жатқызуға болмайды. Себебі патриотизм адамның өзгермейтін қалпында болмайды, кейде, тіпті, еріксіз түрде патриоттық тәрбиені сіңіреді. Ал ол өз кезегінде түрлі саяси, мәдени, идеологиялық жағдайларға байланысты ауысып отыруы да мүмкін екенін ескерсек, онда патриотизмді тұрақты сезім деп айту қиын дейді. Сондықтан да философ патриотизмді қатаң сынаған (MacIntyre, 2002: 77).

Тағы бір философ П. Гомберг де патриотизмді қатаң сынаған ғалымдардың қатарына кіреді. Ол әмбебап моральды ақтай отырып, патриотизм өзінің құрылымы мен риторикасы бойынша кең мағынасындағы нәсілшілдіктен (расизмнен) еш айырмашылығы жоқ дейді. Себебі ғалымның ойынша екеуінде де этникалық және ұлттық шовинизм басым болады (Gomberg, 2002: 107).

Зерттеуші ғалым А. Павкович болса, патриотизмге қатысты моральды өлшеу мәселесін қарастырады. Алайда, бұл автор патриотизмді абстрактты формада емес, эмпирикалық мәліметтер негізінде зерттеулерін жүргізеді. Ғалымның жауабын іздеген басты сұрағы келесідей болды: патриотизм Отан үшін кісі өлтірудің қандай да бір адамгершіліктік себебін ұсына ала ма? Бұған жауап ретінде А. Павкович жері мен елін ұжымдық қорғау үшін ғана қару қолданатын сирек жағдайлардан басқа кездің ешбірінде моральдық себеп болмайтынын айтады (Pavkovié, 2007: 219).

Патриотизм ұғымын айыптайтын көзқарастардың ішінде атақты американдық саяси теоретик Дж. Кейтиб айтқан тұжырымдар да қызық болып келеді. Оның осы мәселеге қатысты басты ғылыми еңбегінің атауының өзінде-ақ автордың көзқарасы айқындалып тұр. Оның кітабының аты – «Патриотизм және басқа да адасулар» («Patriotism and Other Mistakes»). Кітаптың алғашқы беттеріндегі ойларынан бастап-ақ патриотизм деген қате ұғым екенін дәлелдеуге тырысатын теоретик патриоттық сезім адамдардың моральдық қателері және оның негізінде психологиялық абыржу жатыр деген ойды айтады (Kateb, 2006: 3).

Нәтижелері

Осылайша патриотизмнің моральдық немесе моральдық емес жағы талай ғылыми дискурстардың өзегі болғаны сөзсіз. Осы ретте патриотизмді позитивті бағыттарда қарастырып, өзіндік ғылыми тұжырымдар жасаған ғалымдар да аз емес екенін айта кеткен жөн. Олар патриотизмді ұлтшылдық пен шовинистік көзқарастардан бөлек екенін, оның негізінде моральдың жатқанын айта келе, барынша қорғаштауға тырысады. Тіпті, патриотизм ұғымын дұрыстап түсіну үшін оны жіктеп, «патриоттық жобаны» да жасады. Ол жоба бойынша «ұстамды патриотизм», «шарттық патриотизм», «республикалық патриотизм» және «конституциялық патриотизм» деген сияқты жаңа ұғымдар пайда болды.

Алғашқы модель – «ұстамды патриотизм» идеясын ұсынған ғалым С. Натансон абстрактты мәндерді қарастырмай, накты эмпирикалық мәліметтерді негізге ала отырып, өз ұстанымдарын ұсынған. Оның айтуынша, «ұстамды патриот» әрдайым қаншалықты патриот болғанымен, бәрібір моральдың шегінен шықпайды. Олар «менің елім дұрыс болсын, бұрыс болсын – ол менің елім» деген қағиданы берік ұстанбайды деген ойды айтады (Nathanson, 2002: 20).

Келесі модель – зерттеуші Дж. Шаар ұсынған «шарттық патриотизм». Өзінің тұжырымдамасын инстинктті, «табиғи» және «шарттық» патриотизм сезімдерінің өзара түйісетін жерлері мен шекараларын айқындау арқылы жасаған бұл ғалымның ойынша, «шарттық

патриотизмнің» негізінде азаматтық өмірдің ортақ мақсаттарына қатысты адамдардың ортақ қатысуы мен келісімдері жатыр (Shaar, 2002: 150).

«Республикалық патриотизм» ұғымын италиялық саяси теоретик М. Вироли ұсынған болатын. Никкола Макиавелли мен оның замандастарының саяси ілімдерін тереңірек зерттей келе, кезінде Кембридж саяси ойлар тарихы мектебінің өкілдері К. Скиннен және Дж. Покок тұжырымдаған нәтижелерге Вироли да келеді. Осылайша, өзінің көзқарастарын «Елге деген махаббат үшін» атты еңбегінде айқындап, ерекше республикалық негіздегі өзінің теориясын қалыптастырды (Viroli, 1995: 10-15). Бұл теория бойынша, XV ғасырда флоренциялықтар мен венециялықтарға жеке-дара билеп төстейтін билеушіге емес, халық болып қызмет атқаратын билікке бағынатын, жалпы халыққа азаматтық өмірге араласуға құқық берілгендіктен олар патриот болған делінеді. Себебі олардың Отанға деген махаббаттары олардың еркіндіктерінде болды. Сондықтан да Виролидың ойынша, «республикалық патриотизм» халықтың еркіндігінде ерекше көрініс табады. Сонымен қатар Вироли өзінің жоғарыда аталған кітабында патриотизмге қатысты мына пікірі де қызық болып келеді: «Патриотизм тілі ғасырлар бойы саяси институттар мен халықтың жалпы бостандығын, яғни республиканы сүйетін өмірге деген сүйіспеншілікті күшейту немесе ояту үшін қолданылып келді; ал ұлтшылдық тілі XVIII ғасырдың аяғында Еуропада халықтың мәдени, тілдік және этникалық тұтастығы мен біртектілігін қорғау немесе нығайту мақсатында жасалынған» (Viroli, 1995: 1). Бұл жерде автор патриотизм мен ұлтшылдық деген мәселелердің ара-жігін жақсы ашып кетеді.

«Конституциялық патриотизм» ұғымын ғылымға енгізген ғалым Ю. Хабермас болатын. ГФР мемлекетінің халқының көңіл күйін зерттей келе, түрлі тарихи жағдайларға қарамастан, осы мемлекеттегі немістердің ұлттық бірегейлік емес, оларға ортақ мемлекеттік атрибуттар негізінде бірігуінен барып, осы теорияны тұжырымдаған. Себебі автордың ойынша мемлекеттің басты заңын жоғары қою арқылы да азаматтар патриоттық сезімдерге ие бола алады (Хабермас, 2005: 18 б.).

Осылайша патриотизм ұғымы көптеген ғылымдар мен ғалымдардың зерттеу нысаны болды. Оны тарих, саясаттану, әлеуметтану, философия, әлеуметтік антропология, психология мен этнопсихология сияқты әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың өкілдері зерттеп, анықтама беріп, оның өзіндік ерекшеліктерін ашуға тырысқан. Барлық тұжырымдар тек бір саланың шеңберінде ғана емес, сонымен қатар пәнаралық байланыстар қатынасында да зерделенді. Сондықтан да қазіргі кезде әлемдік ғылыми айналымда жоғарыда көрсетілген ғалымдар патриотизмді ғылыми тұрғыдан тұжырымдауға тырысқан. Олар патриотизм белгілерін бір-бірінен ажыратып, жіктеген. Солардың біріне ғылыми айналымда зерттеуші ғалымдар патриотизмді «соқыр» және «азаматтық» деп бөлуін жатқызуға болады.

«Соқыр патриотизмді» батыстық ғалымдар Роберт Шатц, Эрвин Стауб және Говард Лавин қатты сынады. Себебі олардың ойынша, соқыр патриоттық сезім адамдардың өзінің мемлекетіне қатысты ешбір сынды қабылдамай, оны тек жақсы жағынан ғана қабылдайды. Өзінің еліне қатысты олқылықтар мен кемшіліктердің бар болуын мойындамайды. Сондықтан да аталған ғалымдар осындай патриоттық сезімді адамдардың «көзін соқыр қылып тастайды», ешбір сыни нәрселерді көре алмайды деп топшылайды. Ал «азаматтық патриотизм» бойынша адамдар өзінің мемлекетінің артықшылықтары мен кемшіліктерін дұрыс қабылдайды, барлық сыни көзқарастарды қарастырып, оларға рационалды түрде реакция береді делінеді (Schatz, 1999: 157-158). Сонымен қатар аталған батыстық зерттеушілер американдық «соқыр патриот» студенттер арасында зерттеу жүргізіп, олардың арасында көбінесе саяси белсенділіктің төмендігі, ұлтшылдық көзқарастың басым екендігі, ақпараттық ағындарды дұрыс ой елегінен өткізе алмайтын қасиеттердің басым екенін анықтаған.

Оған қоса белгілі бір мемлекетке байланыстылықты ажыратып, оны патриотизм деп атау үшін оның құрамында келесі элементтер болуы тиіс, олар: патриотизмнің субъектісі (кім патриот болып табылады); патриотизмнің объектісі (патриоттық сезімнің нысаны); субъект пен объект арасындағы қарым-қатынастың сипаты (мысалы, сүйіспеншілік) және патриотизмнің негіздемесі (неліктен патриотизм маңызды, керек па ол, әлде жоқ па деген мәселелер).

Сондай-ақ патриотизмнің кез келген ұғымы тік (вертикаль) және көлденең (горизонталь) екі өлшемнен тұрады. Тік өлшем бойынша патриотизм индивидті (патриотизм субъектісін) оның объектісімен, яғни, белгілі бір географиялық аймақпен немесе саяси қауыммен белгіленген мемлекетпен байланыстырады. Бұл өлшем тұлға мен патриоизмнің объектісінің қатынасына қатысты. Біз бұл вертикалды өлшемнің екі түрін ажыратып, анықтай аламыз. Олар: саяси және саяси емес тік өлшем. Саяси тік өлшем бойынша тұлға өзінің мемлекетінің заңдары, принциптері мен фундаменталды құндылықтары негізінде мақтаныш сезімге ие болып, патриот болады. Ал саяси емес тік өлшем бойынша адамның патриот болуының себебі оның халқының тарихындағы, мәдениеті мен ментальдық ерекшеліктеріндегі мақтаныш сезімінде болуында (Mitja Sardoč, 2017: 44).

Патриотизмнің көлденең өлшемі ең алдымен саяси қауымдастық пен оның мүшелері арасындағы әлеуметтік, мәдени және психологиялық қатынастарға байланысты. Бұл көзқараста жалпы саяси сәйкестілік саяси қауымдастық мүшелерінің арасындағы бірлік пен ынтымақтастық сезімін қамтамасыз етеді. Бұл түсініктемеде зерттеуші ғалым Игорь Приморатц атап өткендей, патриотизмді «біздің еліміздің және отандастарымыздың әл-ауқаты үшін ерекше қамқорлықтың міндеті» ретінде қарау керек (Primoratz, 2009: 85). Патриотизмнің бұл өлшемі, бір жағынан, бірдей саяси ұстанатын саяси қауымдастық мүшелерін байланыстырады.

Өзінің сипаты бойынша ғалымдар тарапынан патриотизмді адамдардың сезінуіне байланысты «абсолютті артықшылығы» және «салыстырмалы артықшылығы» бар деп екіге бөледі. Бұл жіктеудің алғашқысы бойынша белгілі бір мемлекет пен қауым мүшелері өздерінің басқа халықтар мен елдерден артықшылығы бар деп сезінеді, өз ұлты немесе аймағының қандай да бір абсолюттік қасиеті бар деп ұғынады. Ал екінші жіктеу бойынша адамдар кейбір жекелеген мәселелер мен салаларда ғана өздерінің артықшылықтары бар деп ойлайды. Бұл сезімдері олардың «салыстырмалы артықшылықтарын» білдіреді (Mitja Sardoč, 2017: 46).

Патриотизмді дамыту керек деп ойлайтындардың пікірі бойынша патриотизмнің дамуының негізге екі мотивациялық (уәждеуші) факторлар тобы бар, олар: сыртқы уәждер (мысалы: соғыс, жаулаушылық әрекет, әскери-саяси шиеленістер, т.б.) және ішкі уәждер. Ішкі уәждерді зерттеуші ғалым Роджер Брубей келесі төрт топқа бөледі: «интегративті испульс», «қайта бөлуші импульс», «орнын толтыру импульс» және «жауапкершілік импульсі» (Mitja Sardoč, 2017: 49).

Бұл жерде интеграциялық импульсі бар патриотизм адамдарды біріктіруге, қоғамның немесе жалпы мемлекеттің барлық мүшелерін бір мақсат пен мемлекеттік мүддеге жұмылдыруды білдіреді. Ол бойынша халық қандай да бір мақсатқа ұмтылып, олардың құндылықтары мен моральдық принциптері ортақ болады. Зерттеуші Чарльз Тейлордың айтуынша, бұндай патриотизмнің басты қызметі «күшті бірегейлікті (идентификацияны) сақтауда» болып табылады (Taylor, 1996: 120).

Қайта бөлу импульсі саяси қоғамдастық мүшелері арасында меншікті қайта бөлуді қамтамасыз етуге бағытталған. Тейлор атап өткендей, демократиялық қоғамдар «терең теңсіздік пен елемеу мен немқұрайдылық сезіміне байланысты туындайтын оқшаулауға өте осал» болып келеді .

Азаматтықтың құқық қорғау тұжырымдамасының либералдық моделінің дәстүрлі сынының атап өтуінше, орнын толтыру импульсі бірінші кезекте саяси қауымдастық мүшелері ие құқықтарды түзету ретінде қарастырылады. Бұл түсіндірмеде патриотизм құқықтарға қарсы және

онымен байланысты апатияны, немқұрайлықты және т. б. қоса алғанда, бірқатар теріс салдарлар ретінде қарастырылады.

Бұдан басқа, жауапкершілікке негізделген импульс, бірінші кезекте, әдетте патриотизммен, мысалы адалдық, мақтаныш және т. б. теңестірілетін ассоциативтік ізгіліктерді дамыту механизмі ретінде қарастырылады (Mitja Sardoč, 2017: 49).

Төрт негізгі уәждеуші импульсті баяндаудан көрініп тұрғандай патриотизмге байланысты екі негізгі аспектіні бөліп көрсетуге болады: әлеуметтік аспект және жеке аспект. Әлеуметтік аспект ең алдымен тұрақтылық пен бірлікті құруға, сондай-ақ индивидтер мен түрлі әлеуметтік топтардың үлкен әлеуметтік тұтастығына бағытталған. Патриотизмнің бұл аспектісі саяси қоғамдастық мүшелері арасында тұрақты және бейбіт қарым-қатынасты құруға және қолдауға, сол арқылы бірлік пен ынтымақтастық сезімін туғыза отырып, сондай-ақ түрлі әлеуметтік топтар мен жекелеген адамдар арасындағы сенімді нығайтуға ықпал етеді. Осылайша, патриотизм бірлік пен әлеуметтік бірлікті қамтамасыз етудің өміршең тетігі ретінде қарастырылады. Ал жеке аспекті бойынша патриотизм әрбір жеке адамның өмірінде орын алуы мүмкін. Себебі әрбір жанұяда жас балаларды кішкентай кезінен патриотизмнің жалпыға бірдей ерекшеліктеріне жататын қасиеттерді тәрбиеулеу болады. Мысалы, Отанды сүю, қоршаған ортаны аялау, өзінің ұлты мен тілін құрметтеу, тарихын білу сияқты адами қасиеттер үйден басталатын тәрбие мен патриотизмнің негіздері бола алады. Осы ретте айта кететін бір жәйт, ол патриотизмнің жеке аспектісіне байланысты әрбір тұлғаның өзіндік патриоттық деңгейі қалыптасады. Сондықтан да болар барлық адам бірдей деңгейде патриот бола бермейді. Олардың Отанға деген махаббаттары мен көзқарастарында әртүрлілік болуы мүмкін әрі бұл заңдылық құбылыс екені анық. Осыған байланысты зерттеуші Михаил Игнатьевтің айтуынша, «елге деген махаббатты бөлісу керек, бірақ ортақ сезімдер әр азамат үшін бірдей бола бермейді. Себебі патриотизм – бұл даулы эмоция, өйткені елдер бәсекелес болып табылады. Ал азаматтар бір-бірімен елдің не үшін тұруы керек, оның дәстүрі неде және болашақта қандай жолмен жүруі керек деген сияқты мәселелерде әрдайым келісе бермейді» (Ignatieff, 2009: 16).

Қорытынды

Қорыта айтқанда, тарихи тұрғыдан да, концептуалды тұрғыдан да патриотизм адамның саяси тұжырымдамасы ретінде азаматтық қоғаммен байланыстырудың негізгі ерекшелігі мен саяси қоғамдастыққа деген адалдығының және негізгі қасиетін айқындайтын негіздік сипаттамалардың бірі болды. Ол көптеген саяси-әлеуметтік, гуманитарлық, эмпирикалық зерттеулердің нысаны болып, уақыттың елегімен мемлекет өмірі мен саясатының, халықтың қалып-күйі мен психологиясының ажырамас бір бөлігіне айналды. Зерттеушілердің бір тобы патриотизмді ізгі қасиеттерге балап, мемлекетті біріктіруші күш ретінде қарастырса, екіншілері бұл сезімнің тек кері әсерлерін айтады. Қалай дегенмен де, оның адамзат тарихындағы алатын орнына баға беруге тырысады. Бұл жерден патриотизм ұғымының амбиваленттілік қасиеті анықталады.

Сонымен қатар ғылыми айналымда, баспасөз беттерінде патриоттық сезімді ұлтшылдық пен шовинистік көзқарастармен қатар қоятын немесе бұндай салыстыруға мүлдем қарсы топты да байқауға болады. Алдыңғылары патриотизмде де, ұлтшылдық пен шовинизмде де өзінің ұлты мен елін ерекше жақсы көру бар, яғни, белгілі бір деңгейде олар ұқсас деп тұжырымдаса, оған қарсы ғалымдардың пікірі патриотизмді барынша ақтап алуға тырысады. Олар патриоттық сезімді адам бойындағы ізгілікке бағалап, ең алдымен, бұл сезім өзгенің елі мен жеріне құрметпен қараса да, бірінші кезекте өзінің елін-жерін ерекше сүю деген ойды айтады. Яғни, өз еліңді қатты сүйгеннің еш айыбы жоқ деген позицияны ұстанады. Бұл ретте біздің ойымыз жоғарыда аталған «ұстамды патриотизм», «республикалық патриотизм», «конституциялық патриотизм» сияқты модельдердің

синтезіндегі патриотизм ұғымын қолдайды. Яғни, өз елін, ұлтын мен жерін ерекше сүйе отырып, өзгелердің сезімдері мен құндылықтарына қол сұқпау, айыптамау және төмендетпеу. Сондықтан да біздің позициямыз бойынша патриотизмді шовинизм мен ұлтшылдық сияқты көзқарастармен бір қатарға қоюға болмайды.

Сонымен қатар патриотизмнің адамгершіліктік, моральдық жағы да ғылыми дискурстардың өзегіне айналған. Зерттеушілердің бір тобы бұл сезімнің адамзатты Отанын сүю сияқты ізгі қасиеттерге баулитынын атаса, екіншілері – патриотизмнің салдарынан әлемде қатыгездік көбейіп жатқанын алға тартады. Олардың көзқарасы бойынша, әркім өз мемлекетінің патриоты болып, өз елін қорғаймын десе, соғыстар неліктен болып жатыр деген мәселені қозғайды. Сондай-ақ, бұл көзқарастың қазіргі жаһандану дәуіріндегі негізгі тенденциялармен ұштасатын атап өткен жөн. Себебі XXI ғасырдың басында Біріккен Ұлттар Ұйымының бастамалары аясында кеңінен таралып жатқан «Әлем азаматы» («Global citizenship») идеясы да жеке тұлғаның бір мемлекет пен ұлтқа ғана байланыстылығын қолдамай, бүкіл әлемнің игілігін ойлайтын жаңа типтегі азаматтарды қалыптастыруды көздейді.

Екінші жағынан, қазіргі кезде патриотизмге қарсы көзқарастардың пайда болуын да түсінуге болады. Әдетте бұндай көзқарастар батыстық елдерде қалыптасқан. Бұның себебі әлемнің батыс бөлігінде жаһандану үрдісінің тез қарқынмен дамуы мен күрделі саяси-әлеуметтік, этникалық әрі демографиялық байланыстарда жатқаны анық. Сондықтан да бұл мәселе бойынша да патриотизм ұғымың стандарттарының жекелеген мәселелерде екіжақты болатынын мойындауымыз керек.

Осылайша жоғарыда аталған аргументтердің барлығын ой елегінен қорыта келе, патриотизмнің жеке адам мен мемлекет өмірі мен әлем тынысына байланысты ерекше рөл атқаратынын байқауға болады. Себебі ол мемлекет тарапынан ерікті немесе еріксіз түрде қандай да бір саяси стратегия, жоба бойынша идеологиялық мақсатта жүзеге асып, мемлекеттің мүддесіне қызмет етеді. Елді, қоғамды біріктірудегі саяси технология ретінде де қарастырылады. Оған қоса, белгілі бір халықты, елді алдыға жетелеуші, мотиватор қызметін де атқара алатынын байқаймыз. Жалпы алғанда, патриотизмнің қаншалықты даулы мәселе әрі салдарларының әр түрлі болуына қарамастан, мемлекет пен қоғамның, жеке тұлға мен саяси қауымның өмірінің ажырамас бөлшегі екені белгілі.

Әдебиеттер мен деректер тізімі

«Устав Всесоюзного Ленинского Коммунистического Союза Молодежи» (принят XIV съездом ВЛКСМ) // https://ppt.ru/newstext.phtml?id=31067

Gomberg P., 2002 – *Gomberg P.* Patriotism Is Like Racism. Patriotism. Primoratz I. (ed.). – Amherst : Humanity Books, 2002. – 298 p.

Ignatieff M., 2009 – *Ignatieff M.* True Patriot Love. – Toronto: Penguin Books. – 345 p.

Kateb G., 2006 – *Kateb G.* Patriotism and Other Mistakes. New Haven. – L.: Yale University Press, 2006. – 422 p.

MacIntyre A., 2002 – *MacIntyre A.* Is Patriotism a Virtue? Patriotism. Primoratz I. (ed.). – Amherst : Humanity Books, 2002. – 298 p.

Mitja Sardoč, 2017 – *Mitja Sardoč.* The anatomy of patriotism. Anthropological Notebooks, XXIII/1. – 2017. – pp. 43-55

Nathanson S., 2002 – *Nathanson S.* Is Patriotism Like Racism? Patriotism. Primoratz I. (ed.). – Amherst :Humanity Books, 2002.– 298 p.

Pavkovié A., 2007 – *Pavkovié A.* Killing for One's Country. Patriotism. Philosophical and Political Perspectives. Primoratz, I., Pavkovié A. (eds.). – Hampshire: Ashgate. – 241 p.

Primoratz I., 2009 – *Primoratz I.* Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2009. – 224 p.

Schatz R.T., 1999 – *Schatz R.T.*On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism. 1999. – 151-174 pp.

Shaar J.H., 2002 – *Shaar J.H.* The Case for Covenanted Patriotism. Patriotism. Primoratz I. (ed.). Amherst :Humanity Books, 2002.– 298 p.

Sulzbach W., 1943 – *Sulzbach W.* National Consciousness. // American Council on Publ. Affairs, 1943. – p. 84.

Taylor C., 1996 – *Taylor C.* Why Democracy Needs Patriotism. In: Joshua Cohen, & Martha C. Nussbaum (eds.), For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism. – Boston: Beacon Press, 1996. – pp. 119-121.

Viroli M., 1995 – *Viroli M.* For Love of Country. An essay on patriotism and nationalism. – Oxford: Clarendon Press, 1995. – 206 p.

Азарова А.В., 2010 – *Азарова А.В.* К вопросу об истории развития идеологии патриотизма в России. // Вестник Военного университета, 2010. – № 3 (23). – С. 21-25
Гегель Г., 1971 – *Гегель Г.* Работы разных лет. Т.2. – Москва: Мысль, 1971. – 630 с.
Крысько В.Г., 1999 – *Крысько В.Г.* Этнопсихологический словарь. Москва: МПСИ, 1999. – 343 с.
Патриотизм или мир? // http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0750-1.shtml
Утченко С.Л., 1994 – *Утченко С.Л.* Политико-философские диалоги Цицерона («О государстве» и «О законах»). Марк Туллий Цицерон. Диалоги. Москва: Ладомир-Наука, 1994. – с. 160.
Хабермас Ю., 2005 – *Хабермас Ю.* Политические работы. – Москва: Праксис, 2005. – 368 с.

References

«Ustav Vsesoyuznogo Leninskogo Kommunisticheskogo Soyuza Molodezhi» (prinyat XIV s"yezdom VLKSM) [«The Charter of the All-Union Leninist Communist Union of Youth» (adopted by the XIV Congress of the Komsomol)] // https://ppt.ru/newstext.phtml?id=31067[in Russian]
Azarova A.V., 2010 – *Azarova A.V.* K voprosu ob istorii razvitiya ideologii patriotizma v Rossii [To the question of the history of the development of the ideology of patriotism in Russia]. *Bulletin of the Military University*. № 3 (23). – S. 21-25 [in Russian]
Gegel' G., 1971 – *Gegel' G.* Raboty raznykh let. T.2. [Works of different years. V.2.]. – Moskva: Mysl'. – 630 s. [in Russian]
Gomberg P., 2002 – *Gomberg P.* Patriotism Is Like Racism. Patriotism. Primoratz I. (ed.). – Amherst: Humanity Books. – 298 p.
Ignatieff M., 2009 – *Ignatieff M.* True Patriot Love. Toronto: Penguin Books. – 345 p.
Kateb G., 2006 – *Kateb G.* Patriotism and Other Mistakes. New Haven. – L.: Yale University Press. – 422 p.
Khabermas YU., 2005 – *Khabermas YU.* Politicheskiye raboty [Political works]. Moskva: Praksis. – 368 s. [in Russian]
Krys'ko V.G., 1999 – *Krys'ko V.G.* Etnopsikhologicheskiy slovar' [Ethnopsychological Dictionary]. – Moskva: MPSI. – 343 s. [in Russian]
MacIntyre A., 2002 – *MacIntyre A.* Is Patriotism a Virtue? Patriotism. Primoratz I. (ed.). – Amherst : Humanity Books. – 298 p.
Mitja Sardoč, 2017 – *Mitja Sardoč.* The anatomy of patriotism. Anthropological Notebooks, XXIII/1. – pp. 43-55
Nathanson S., 2002 – *Nathanson S.* Is Patriotism Like Racism? Patriotism. Primoratz I. (ed.). – Amherst:Humanity Books. – 298 p.
Patriotizm ili mir? [Patriotism or peace?] // http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0750-1.shtml [in Russian]
Pavkovié A., 2007 – *Pavkovié A.* Killing for One's Country. Patriotism. Philosophical and Political Perspectives. Primoratz, I., Pavkovié A. (eds.). Hampshire: Ashgate. – 241 p.
Primoratz I., 2009 – *Primoratz I.* Patriotism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. – 224 p.
Schatz R.T., 1999 – *Schatz R.T.*On the Varieties of National Attachment: Blind versus Constructive Patriotism. – 151-174 pp.
Shaar J.H., 2002 – *Shaar J.H.* The Case for Covenanted Patriotism. Patriotism. Primoratz I. (ed.). Amherst :Humanity Books. – 298 p.
Sulzbach W., 1943 – *Sulzbach W.* National Consciousness. American Council on Publ. Affairs. – p. 84.
Taylor C., 1996 – *Taylor C.* Why Democracy Needs Patriotism. In: Joshua Cohen, & Martha C. Nussbaum (eds.), For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism, Boston: Beacon Press. – pp. 119-121.
Utchenko S.L., 1994 – *Utchenko S.L.* Politiko-filosofskiye dialogi Tsitserona («O gosudarstve» i «O zakonakh»). Mark Tulliy Tsitseron. Dialogi [Political and philosophical dialogues of Cicero («On the state» and «On the laws»). Mark Tullius Cicero. Dialogs.]. Moskva: Ladomir-Nauka. – s. 160. [in Russian]
Viroli M., 1995 – *Viroli M.* For Love of Country. An essay on patriotism and nationalism. Oxford: Clarendon Press. – 206 p.

МАЗМҰНЫ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К.
РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ САЯСАТЫ АЯСЫНДАҒЫ МЕТРОПОЛИЯ МЕН КОЛОНИЯНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ ……………5
Абылхожин Ж.Б.
ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЖҰМЫС КҮШІ……………18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В.
ДӘУІРІНДЕГІ ТАРИХИ ЖАДТЫҢ ДИАЛЕКТИКАСЫ……………31
Айтқазина М.М., Шамшиева Г.С.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ АРДАГЕРЛЕРІНІҢ ӘСКЕРИ МҰРАСЫ ……………40
Алгожаева Н.С., Шашаев Ә.А., Зикирбаева В.С.
МҰРАЖАЙ ТОПТАМАЛАРЫНДАҒЫ ФОТОМАТЕРИАЛДАРДЫҢ ДЕРЕКТЕМЕЛІК МАҢЫЗЫ……………51
Арепова А.Д.
МАРАТ МҰҚАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ОРТА ЖҮЗ РУЛАРЫНЫҢ ТАРАЛУ АЙМАҚТАРЫ……………62
Ахметжанова А.Т.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ҚОЗҒАЛЫСЫ ТАРИХЫНАН……………71
Әлімбаев Қ.С.
ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДӘУІРІНДЕГІ ЭЛИТА МЕН ХАЛЫҚТЫҢ ДІНИ ҰСТАНЫМДАРЫ (Ибн Рузбихан және Мұхаммед Әуез еңбектері бойынша)……………81
Әминов Т.М.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОЛАТ МАГИСТРАЛЬДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ (ТАРИХИ КӨЗҚАРАС)……………91
Әміржанова Н.С.
ЛАТЫН ӘЛІПБИЛІ ҚАЗАҚ ЖАЗУЫНЫҢ ТАРИХИ ТАҒЫЛЫМЫ: ШЕТТІЛДІК СӨЗДЕРДІҢ ЖАЗЫЛУЫ (1929-40 жж.)……………112
Әшім Б.Ә.
ДОҢЫЗТАУДАҒЫ БЕСБАЙ ЖӘНЕ ИЗЕНАҒАШ ДІНИ-ТҰРҒЫН КЕШЕНДЕРІНІҢ МЕШІТТЕРІ……………126
Джолдыбаева У.М., Қозыбақова Ф.А.
ЖАҺАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН МЕН ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯ САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ……………134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С.
ТӘУЕКЕЛ ХАННЫҢ БИЛІГІ ТҰСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ОРЫС ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРЫ……………146
Жұматов Д.С.
ІС ҚАҒАЗДАРЫН ЖҮРГІЗУДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ КӨШІРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЗАРДАПТАРЫ……………161
Закарья Р.
1920-1930 ЖЖ. ШЕТЕЛДІК САЯСИ ЖӘНЕ ЕҢБЕК МИГРАНТТАРЫНА ҚАТЫСТЫ КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ САЯСАТЫ ……………169
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XVIII ҒАСЫРДАҒЫ РЕСЕЙ ӨКІМЕТІНІҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК АЙМАҒЫНДАҒЫ САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАДАМДАРЫ ……………177
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XIX ҒАСЫРДАҒЫ ПЕТРОПАВЛ ҚАЛАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭТНИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ……………191
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ……………202
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
КЕҢЕСТІК БИЛІК ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘКІМШІЛІК-ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ (XX ғ. бас. Солт. Қазақстан өңірі мысалында)……………216
Ибраева А.Ғ., Темирханова А.С.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ӨҢІРІН ЗЕТТЕУДІҢ ТАРИХНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ……………233
Иембекова М.О., Божеева Б.З.
ҚАЗАҚСТАН-ӘЗЕРБАЙЖАН: ӨЗАРА ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ……………244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б.
ҚАЗАҚСТАН ӨНЕРКӘСІБІН ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ ЖЫЛДАРЫНДА ЖӘНЕ НЫҒМЕТ НҰРМАҚОВ (1924-29 жж.)……………258

Кәрібаев Б.Б., Нұртазина Н.Д.
ӘЗ-ЖӘНІБЕК ХАННЫҢ ТАРИХИ ТҰЛҒАСЫ (шығыс нарративтері мен қазақтың шежіре аңыздары негізінде)........274
Қалыбекова М.Ч.
ЖАЗАЛАНҒАН ХАЛЫҚТАР: ҚАЗАҚ ЖЕРІНЕ ХАЛЫҚТАРДЫ ДЕПОРТАЦИЯЛАУ ТАРИХЫНАН……….....295
Қанағатова Н.
ТҰРМЫС-САЛТ ЖЫРЛАРЫНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ НҰСҚАЛАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ КОНТЕКСІ……….....312
Қасенова А.Д., Құрманқұлов Ж., Сүйіндікова М.Қ., Утубаев Ж.Р.
ҮҢІРЕК ҒИБАДАТХАНАСЫНА ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ АЛҒАШҚЫ ҚОРТЫНДЫЛАРЫ…........327
Құдайбергенұлы Б., Кабдушев Б.Ж., Қозыбаева М.М.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ҚАЛАСЫ..........337
Құрманалиева А.Д., Хумархан Ж.
ӘЛЕУМЕТТІК ТОП ҰҒЫМЫ АЯСЫНДА ДІНИ ЖАМАҒАТТАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МӘСЕЛЕСІ…........352
Мұқаметханұлы Н., Бейсенбаев О.
COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА «БІР БЕЛДЕУ – БІР ЖОЛ» ИНИЦИАТИВАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ СЫН-ҚАТЕРІ ……........368
Мұхатова О.
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ТАРИХЫНЫҢ ПОСТКЕҢЕСТІК КЕЗЕҢДЕ ЗЕРТТЕЛУІ (1992-2019 жж.)……........378
Өмірбекова Ж.
ЕУРАЗИЯ КӨШПЕЛІЛЕРІНІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ АЛҒЫШАРТТАРЫ ………........390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х.
XIX ҒАСЫРДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРІНІҢ ЖЕТЕКШІЛЕРІ (ресейлік мерзімді баспасөз материалдары бойынша)........402
Сарыбаев М., Диканбаева А.
ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚ-ФРАНЦУЗ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫ….......411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К.
ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТАРИХИ ЖАДЫ: ҚАҺАРМАНДАР МЕН ІШКІ МӘНДЕРДІ ІЗДЕУ…………........420
Толамисов А.Ғ., Айдынбекұлы А.
ПАТРИОТИЗМ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ …………........429
Тоқтабай А.У.
ҒҰНДАРДЫҢ АТТЫ ӘСКЕРЛЕРІ.…………........439
Тоқтабай А.У.
ҚАЗАҚТЫҢ АЛҒАШҚЫ КӘСІПҚОЙ ЭТНОГРАФТАРЫНЫҢ БІРІ ҚҰСАЙЫН ТӘКЕЖАНҰЛЫ…..........452
Тоқтабай А.У., Карамендина М.Ө.
ТАШКЕНТ ҚАЛАСЫНДАҒЫ МАЛ ПІРЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ ҒҰРЫПТЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕР (ЗЕҢГІ БАБА, ШОПАН АТА МАЗАРЛАРЫ)........460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А.
ҚАЗАҚ ДВОРЯНДЫҒЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ: XIX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗГЕРІСТЕР ТУРАЛЫ……........472
Уалтаева А.С., Бидахметова Ш.Б.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСАРАЛЫҚ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ МЕХАНИЗМДЕРДІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ ………........483
Уалтаева А.С., Пернекулова М.
ЭТНОСАРАЛЫҚ ТӨЗІМДІЛІКТІ НЫҒАЙТУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ РӨЛІ...…….492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ӨТКЕН ҒАЛАМДЫҚ ПАНДЕМИЯҒА ШОЛУ: ИНФЕКЦИЯЛАР ЖӘНЕ ТАРИХИ ҮДЕРІСТІҢ ЖАЛПЫ БАРЫСЫ ……………........502
Уралбаева Ж.
Г.А. КУШАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН АРХЕОЛОГИЯСЫ (Г.А. Кушаевтың 95 жылдығына арналған)……….......515

Шалғынбай Ж.
КЕҢЕС ДӘУІРІНЕ ДЕЙІНГІҚАЗАҚ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ БАСЫЛЫМДАРЫ………..…..…523
Шалекенов М.У.
ОРТАҒАСЫРДАҒЫ БАЛАСАҒҰН ЭТИМОЛОГИЯСЫ….................................………..……...................................536
Шапиева Г.
ҚЫТАЙДАҒЫ МИГРАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (XX ғ. аяғы – XXI ғ. басы)……………….…..548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН АЙҚЫНДАУ: ТАРИХ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢ………….........560
Шілдебай С.Қ.
ҚАЗАҚ АКСР ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫНАН……………………..........……583

СОДЕРЖАНИЕ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К.
ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕТРОПОЛИИ И КОЛОНИИ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ……….......................................………..…..…5
Абылхожин Ж.Б.
РАБОЧАЯ СИЛА ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ………..................................…..…….…….……..18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В.
ДИАЛЕКТИКА ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В ЭПОХУ АРХЕОМОДЕРНА...………..…..…...31
Айтказина М.М., Шамшиева Г.С.
ВОЕННОЕ НАСЛЕДИЕ ВЕТЕРАНОВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ ....………..…..…40
Алгожаева Н.С., Шашаев А.К., Зикирбаева В.С.
ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКАЯ ЗНАЧЕНИЕ ФОТОМАТЕРИАЛОВ В КОЛЛЕКЦИЯХ МУЗЕЕВ………......................…51
Арепова А.Д.
ТЕРРИТОРИЯ РАССЕЛЕНИЯ ПЛЕМЕН И РОДОВ СРЕДНЕГО ЖУЗА В ТРУДАХ М.МУКАНОВА ………............62
Ахметжанова А.Т.
ИЗ ИСТОРИИ ЖЕНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ………………………………..……………………....71
Алимбаев К.С.
РЕЛИГИОЗНЫЕ ВОЗЗРЕНИЯ ЭЛИТЫ И МАССЫ КОЧЕВНИКОВ К ЭПОХУ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА (по трудам Ибн Рузбихана и Мухаммада Аваза)…………………………..……………………………………..……...81
Аминов Т.М.
ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СТАЛЬНЫХ МАГИСТРАЛЕЙ КАЗАХСТАНА (ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)……………………………………..…………………………..……...……..91
Амиржанова Н.С.
ИСТОРИЯ КАЗАХСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ НА ОСНОВЕ ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКИ: НАПИСАНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ (1929-1940 гг.)……………………………………………………..……………112
Ашим Б.А.
МЕЧЕТИ КУЛЬТОВО-ЖИЛИЩНЫХ КОМПЛЕКСОВ БЕСБАЙ И ИЗЕНАГАШ В ДОНЫЗТАУ ………............….126
Джолдыбаева У.М., Козыбакова Ф.А.
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ……………………..…………………………..……….....………………..…..134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С.
КАЗАХСКО-РУССКИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЕНА ПРАВЛЕНИЯ ТАУЕКЕЛ ХАНА……………………………………………………………………….…………………..146
Жуматов Д.С.
ВВЕДЕНИЕ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ДЕЛОПРОИЗВОДСТВО: ПРОБЛЕМЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ……….………161
Закарья Р.
ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО СОЮЗА ПО ОТНОШЕНИЮ К ИНОСТРАННЫМ ПОЛИТИЧЕСКИМ И ТРУДОВЫМ МИГРАНТАМВ ПЕРИОД 1920–1930 гг.……………………………………………………...….169
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ШАГИ РОССИЙСКОЙ ВЛАСТИ В СЕВЕРНОМ РЕГИОНЕ КАЗАХСТАНА В XVIII ВЕКЕ (на основе материалов по истории г. Петропавловска)…………………….…..……..177
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
СОЦИАЛЬНО-ЭТНИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГОРОДА ПЕТРОПАВЛОВСКА В XIX ВЕКЕ……….....................…191
Ибраева А.Г.,Темирханова А.С.
СЕВЕРНЫЙ КАЗАХСТАН В НАЧАЛЕ XX ВЕКА………………..…………………………………………………..202
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КАЗАХСТАНА В СИСТЕМЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ (на примере Северного региона Казахстана в начале XX века)……………………………...…216
Ибраева Г., Темирханова А.С.
ВОПРОСЫ ИСТОРИОГРАФИИ СЕВЕРНОГО РЕГИОНА КАЗАХСТАНА……………………………………..........233
Иембекова М.О., Бюжеева Б.З.
КАЗАХСТАН-АЗЕРБАЙДЖАН: ПОТЕНЦИАЛ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ВЗАИМНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ....…244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б.
Н. НУРМАКОВ И ВОССТАНОВЛЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАЗАХСТАНА В 1924-1929 гг.………...........…258

Карибаев Б.Б., Нуртазина Н.Д.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ФИГУРА КАЗАХСКОГО ХАНА АЗ-ДЖАНИБЕКА (на основе восточных нарративов и генеалогических мифов казахов)……………………..……………………………...………………...274
Калыбекова М.Ч.
НАКАЗАННЫЕ НАРОДЫ: ИЗ ИСТОРИИ ДЕПОРТАЦИИ НАРОДОВ В КАЗАХСТАН……….............................…295
Канагатова Н.
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ ТЕКСТОВ НАРОДНЫХ И СОВРЕМЕННЫХ БЫТОВЫХ-ОБРЯДОВЫХ ПЕСЕН …….............................………..….............................…312
Касенова А.Д., Курманкулов Ж., Суюндикова М.К., Утубаев Ж.Р.
ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ ИТОГИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ РАБОТ НА СВЯТИЛИЩЕ УНИРЕК ……………….......327
Құдайбергенұлы Б., Кабдушев Б. Ж., Козыбаева М.М.
ГОРОД ПАВЛОДАР В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ………...................................……........…337
Курманалиева А.Д., Хумархан Ж.
ПРОБЛЕМА ВОЗНИКНОВЕНИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ ОБЩИН В КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ГРУПП……..…...352
Мукаметханулы Н., Бейсенбаев О.
ВЫЗОВЫ В РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ» В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19……………………………………………………………………….368
Мухатова О.
ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В ПОСТСОВЕТСКИЙ ПЕРИОД (1992-2019 гг.)………...…378
Омирбекова Ж.
ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНОЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ КОЧЕВНИКОВ ЕВРАЗИИ (по материалам российских исследователей XVIII в.)……….....................................…390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х.
ПРЕДВОДИТЕЛИ НАРОДНЫХ ВОССТАНИЙ В КАЗАХСТАНЕ XIX ВЕКА………………….............................…402
Сарыбаев М., Диканбаева А.
КАЗАХСТАНСКО-ФРАНЦУЗСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ И ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ …………………………………………..……………..............411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА: ПОИСКИ ГЕРОЕВ И СМЫСЛОВ ……………………………………………………………………………………………...420
Толамисов А. Г., Айдынбекулы А.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ПАТРИОТИЗМА ……………………………………………….....429
Токтабай А.У.
КОННИЦА ГУННОВ…………………………………...………………………….………………………..….....439
Токтабай А.У.
ОДИН ИЗ ПЕРВЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЗАХСКИХ ЭТНОГРАФОВ К. ТАКЕЖАНУЛЫ……………………………………………………………………………...452
Токтабай А.У., Карамендина М.О.
КУЛЬТОВЫЕ ПАМЯТНИКИ ТАШКЕНТА, СВЯЗАННЫЕ С ПОКРОВИТЕЛЯМИ ЖИВОТНЫХ……………......460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А.
ИССЛЕДОВАНИЕ КАЗАХСКОГО ДВОРЯНСТВА: О СОЦИАЛЬНОМ ПРЕОБРАЗОВАНИИ СТЕПИ В 19 ВЕКЕ ....………..……472
Уатаева А.С., Бидахметова Ш.Б.
ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН ………...............................………..…...…483
Уалтаева А.С., Пернекулова М.
РОЛЬ АССАМБЛЕИ НАРОДА КАЗАХСТАНА В УКРЕПЛЕНИИ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ…...492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ОБЗОР ПРОШЛЫХ МИРОВЫХ ПАНДЕМИЙ: ИНФЕКЦИИ И ОБЩИЙ ХОД ИСТОРИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА……………………...…………...……………………………………………….502
Уралбаева Ж.
Г.А. КУШАЕВ В АРХЕОЛОГИИ КАЗАХСТАНА (к 95-летию Г. А. Кушаева)....…….............................……..……515
Шалгынбай Ж.
КАЗАХСКАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА В ИЗДАНИЯХ ДОСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА……….......…523

Шалекенов М.У.
ЭТИМОЛОГИЯ СРЕДНЕВЕКОВОГО БАЛАСАГУНА………...………..…..…536
Шапиева Г.
ОСОБЕННОСТИ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В КИТАЕ (конец XX – начало XXI вв.)………………...…….548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур
ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЙСКОГО МОРЯ:
ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ ……………………………………………………………..……………………..…...560
Шилдебай С.К.
ИЗ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В КАЗАХСКОЙ АССР ……….............……583

CONTENTS

Abdildabekova A.M., Teleuova E.T., Kabdoldina К.К.
RELATIONS BETWEEN THE MOTHER COUNTRY AND THE COLONY IN THE CONTEXT
OF THE POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE ……………..………..5
Abylkhozhin Zh.B.
LABOR FORCE OF THE INDUSTRIALIZATION..……………………..............................18
Abylkhozhin Zh.B., Krupko I.V.
DIALECTICS OF HISTORICAL MEMORY IN THE AGE OF ARCHAEOMODERN..........…...31
Aytkazina M.M., Shamshieva G.S.
MILITARY HERITAGE OF THE GREAT PATRIOTIC WAR VETERANS.....................…...40
Algojaeva N.S., Shashaev A.K., Zikirbaeva V.S.
SOURCE OF PHOTOGRAPHY IN MUSEUM COLLECTIONS …………………..51
Arepova A.D.
TERRITORY OF DISTRIBUTION OF MIDDLE ZHUZ'SNOMADIC TRIBES
IN THE WORKS OF M. MUKANOV..62
Ahmetzhanova A.T.
FROM THE HISTORY OF THE WOMEN'S MOVEMENT IN KAZAKHSTAN...71
Alimbayev K.C.
RELIGIOUS VIEWS OF THE ELITE AND THE MASS OF NOMADS IN THE ERA OF THE
KAZAKH KHANATE (based on the works of Ibn Ruzbihan and Muhammad Avaz)………………..............……………..81
Aminov T.M.
MAIN STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN'S
RAILWAY MAIN LINES (HISTORICAL ASPECT)..…...91
Amirzhanova N.S.
HISTORY OF KAZAKH WRITING BASED ON THE LATIN ALPHABET: THE WRITING
OF FOREIGN WORDS (1929-1940s)……………..……….........……..…..…………...112
Ashim B.A.
MOSQUES OF BESBAY AND IZENAGASH RELIGIOUS-RESIDENTIAL COMPLEXESIN DONYZTAU................126
Dzholdybaeva U.M., Kozybakova F.A.
ENVIRONMENTAL COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CENTRAL ASIA
COUNTRIES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION ………………………………………...…..........…………134
Zhappasov Zh.E., Tasylova N.A., Kylmeskanova S.S.
KAZAKH-RUSSIAN DIPLOMATIC RELATIONS DURING THE REIGN
OF TAUKEL KHAN…………………………………………………..……………………..146
Zhumatov D.S.
INTEGRATION OF THE KAZAKH LANGUAGE IN OFFICE WORK:
PROBLEMS AND CONSEQUENCES…………………..…...161
Zakarya R.
POLICY OF THE SOVIET UNION REGARDING FOREIGN POLITICAL AND LABOR MIGRANTS
IN THE PERIOD OF 1920-1930…………..…...……169
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
POLITICAL AND ECONOMIC STEPS OF THE RUSSIAN GOVERNMENT IN THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN XVIIICENTURY (Based on the materials of Petropavlovsk history)...177
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
SOCIO-ETHNIC SITUATION OF THE CITY OF PETROPAVLOVSK IN THE XIX CENTURY………………........….191
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
NORTH KAZAKHSTAN AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY………….............…..202
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL ISSUES OF KAZAKHSTAN IN THE SOVIET SYSTEM
(on the example of the Northern region of Kazakhstan in the early twentieth century)…………………………….................216
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
HISTORICAL ISSUES OF RESEARCH OF THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN ……………...………......233
Iyembekova M.O., Buzheeva B.Z.
KAZAKHSTAN-AZERBAIJAN: POTENTIAL AND CURRENT STATEOF MUTUAL COOPERATION……………..244

Kabdushev B.Zh., Kudaibergenuly B.
N. NURMAKOV AND RESTORATION OF KAZAKHSTANI INDUSTRY IN 1924-1929……………………...……..258
Karibayev B.B., Nurtazina N.D.
HISTORICAL FIGURE OF KAZAKH KHAN AZ-JANIBEK (based on the eastern narratives
and genealogical myths of Kazakhs)…..............................……………..…274
Kalybekova M.Ch.
PUNISHED PEOPLES: FROM THE HISTORY OF DEPORTATION OF PEOPLES IN KAZAKHSTAN…………...…295
Канагтова N.
HISTORICAL AND CULTURAL CONTEXT OF TEXTS OF FOLK AND MODERN
HOUSEHOLD-RITUAL SONGS...312
Kasenova A.D., Kurmankulov Zh., SuyundikovaM.K., UtubayevZh.R.
INITIAL RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL WORK IN THE SANCTUARY OF UNIREK ….....................................327
Kudaibergenuly B., Kabdushev B.Z., Kozybayeva M.M.
PAVLODAR IN THE YEARS OF THE GREAT PATRIOTIC WA ………….................…...…....................................…337
Kurmanaliyeva A.D., Khumarkhan Zh.
THE PROBLEM OF THE ESTABLISHMENT OF RELIGIOUS COMMUNITIES IN THE CONTEXT
OF THE CONCEPT OF SOCIAL GROUPS………………...…352
Mukametkhanuly N., Beisenbayev O.
CHALLENGES IN THE IMPLEMENTING OF «ONE BELT, ONE ROAD»
INITIATIVE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC ………...................…………………………...…368
Mukhatova O.
STUDY OF THE HISTORY OF NATIONAL LIBERATION MOVEMENTS IN THE KAZAKH STEP
IN THE POST-SOVIET PERIOD (1992-2019)…………………………………......…..………….....................................378
Omirbekova Zh.
BASES OF FORMATION OF ETHNO-ECOLOGICAL TRADITIONS OF NOMADS OF EURASIA
(based on materials from Russian researchers of the eighteenth century)……………………………………………...........390
Sadvokasova Z.T., Muhatova O.Kh.
THE LEADERS OF THE POPULAR UPRISINGS IN KAZAKHSTAN OF THE XIX CENTURY
(based on the materials of the Russian periodical press)..402
Sarybayev M., Dikanbayeva A.
KAZAKH - FRENCH RELATIONS IN THE FIELD OF CULTURE AND EDUCATION AT THE PRESENT STAGE...411
Sultangazy G.Zh., Mukataeva L.K.
HISTORICAL MEMORY IN THE CONDITIONS OF MODERN KAZAKHSTAN:
SEARCH FOR HEROES AND MEANINGS…………………………………………………………………...…..………..420
TolamissovA.G., Aidynbekuly A.
THEORETICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF PATRIOTISM……………...……429
Toktabay A.U.
CAVALRY OF THE HUNS…………………..…………………439
Toktabay A.U.
ONE OF THE FIRST PROFESSIONAL KAZAKH ETHNOGRAPHERS K. TAKEZHANULY……….…......................452
Toktabay A.U., Karamendina M.O.
THE CULT MONUMENTS OF TASHKENT, ASSOCIATED WITH PROTECTORS OF ANIMALS
(SHRINES ZENGI BABA, SHOPAN ATA)..……………...……460
Tuleshova U., Galimov Y.
RESEARCHING THE KAZAKH NOBILITY: ABOUT SOCIAL CHANGES IN THE
19TH CENTURY STEPPE…………………….............……..472
Ualtayeva A.S., Bidakhmetova Sh.B.
WAYS TO IMPROVE INSTITUTIONAL INTERETHNIC MECHANISMS IN THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN……………………...…...483
Ualtayeva A.S., Pernekulova M.
STRENGTHENING INTERETHNIC TOLERANCE ……………...…492
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A.
OVERVIEW OF THE PAST GLOBAL PANDEMICS: INFECTIONS AND THE OVERALL COURSE
OF THE HISTORICAL PROCESS……...……….………...502

Uralbayeva Zh.
G.A. KUSHAEV IN ARCHEOLOGICAL SCIENCE OF KAZAKHSTAN (to G. A. Kushayev's 95 year)………...……....515
Shalgynbay J.
KAZAKH ART LITERATURE IN PUBLIC PUBLICATIONS ………………...…523
Shalekenov M.U.
ETHYMOLOGY OF THE MEDIEVAL BALASAGUN ………………............................…...536
Shapiyeva G.
FEATURES OF MIGRATION PROCESSES IN CHINA (late XX–early XXIcenturies)………..............................……...548
Shayakhmetov N., Baishov B., Çetin Nur
DETERMINATION OF THE LEGAL STATUS OF THE CASPIAN SEA:
HISTORY AND MODERNITY …………………………………………...560
Shildebay S.
FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE HEALTHCARE
SYSTEM IN THE KAZAKH ASSR.…………………………………...583

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 2(22)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.06.2020.
Пішімі 70х100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй